

บทที่ 10

ปฏิบัติการเรื่อง ปอแก้ว, ปอกระเจา

วัตถุประสงค์การเรียนรู้

1. เพื่อให้ศึกษารู้จักลักษณะโครงสร้างทางสัณฐานวิทยาของปอแก้ว
2. เพื่อให้ศึกษาจำแนกประเภทปอแก้วชนิดต่างๆ ได้
3. เพื่อให้ศึกษาบอกความแตกต่างของปอแก้วพันธุ์ต่าง ๆ ได้

วัสดุอุปกรณ์

1. กล้องจุลทรรศน์ (Sterio micriscope)
2. ตัวอย่างต้นปอแก้วสายพันธุ์ต่าง ๆ
3. แผนภาพ
4. จานแก้ว (Petri disc)
5. ใบมีด
6. เข็มเขี่ย

Scientific name : ปอแก้วคิวนา *Hibiscus cannabinus* L.

ปอแก้วไทย *H. sabdariffa* var. *altissima*

กระเจี๊ยบ *H. sabdariffa* L.

Common name : ปอแก้วคิวนา Kenaf, Bimlipatam, Deccan hemp,

Mesta, Dah, Cuban kenaf

ปอแก้วไทย Siamese or Thai jute, Roselle,

Roselle hemp, Java jute, Pusa hemp, Teal,

Gambo, Channi.

ปอแก้วเป็นพืชเส้นใยจากส่วนเปลือกลำต้นเช่นเดียวกับปอกระเจา แต่มีความทนทานต่อสภาพแห้งแล้งและดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำได้ดีกว่า ปอแก้วที่ใช้ปลูกเพื่อผลิตเส้นใยมี 2

-

ตารางที่ 10.1 เปรียบเทียบลักษณะปอแก้วคิวบากับปอแก้วไทย

ลักษณะ	ปอแก้วคิวบา	ปอแก้วไทย
1. จำนวนโครโมโซม	- 36	- 72
2. ราก	- รากแก้วหยั่งลึกลง在地 30-60 ซม.	- รากแก้วเช่นเดียวกัน
3. ลำต้น	- สูง 1-4 เมตร - สีเขียว ม่วงหรือแดง - ผิวเรียบหรือมีหนาม	- สูง 1-4 เมตร - สีเขียว แดงหรือเขียวปน แดงที่ก้านใบ - ผิวเรียบหรือมีหนาม เช่นเดียวกัน
4. การแตกกิ่ง	- ลำต้นตั้งตรงไม่ค่อยแตกกิ่ง	- ลำต้นตั้งตรงและไม่ค่อย แตกกิ่ง เช่นเดียวกัน
5. ใบ	- เป็นใบเดี่ยว รูปใบมน ปลายใบแหลม ขอบใบหยัก เป็นฟันเลื่อย - ใบล่าง ๆ มีก้านใบยาว กว่าใบกลางต้น ต้นมีหนาม ที่ก้านใบ	- เป็นใบเดี่ยว รูปใบหยัก เป็น แฉก (lobe) ขอบใบ หยักเป็นฟันเลื่อย - ใบล่าง ๆ มีก้านใบยาว เท่ากับใบกลางลำต้น ไม่ มีหนามที่ก้านใบ

<p>6. ดอก</p>	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นดอกเดี่ยว เกิดตรงซอกใบ ก้านดอกสั้นมาก มีชั้น epicalyx 7-10 กลีบ - ขนาดสั้นกว่าและไม่เชื่อมติดกับชั้นกลีบรองดอก (calyx) มีกลีบรองดอก (sepal) 5 กลีบ สีขาวครีมออกเหลือง ที่โคนกลีบดอกมีสีม่วงแดง เกสรตัวผู้เชื่อมติดกันเป็นก้านชูเกสรตัวผู้ (staminal colum) และโอบหุ้มอยู่รอบ ๆ ก้านชูเกสรตัวเมีย (style) 	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นดอกเดี่ยว เกิดตรงซอกใบและมีก้านดอกสั้น เช่นเดียวกันแต่ชั้น epicalyx มี 8-12 กลีบ - และเชื่อมติดกับชั้นกลีบรองดอก - จำนวนกลีบรองดอก และกลีบดอก มี 5 กลีบ เช่นกัน แต่กลีบดอกมีขนาดเล็กกว่าเกสรตัวผู้ และเกสรตัวเมีย มีลักษณะเช่นเดียวกัน
---------------	---	--

ตารางที่ 10.1 (ต่อ) เปรียบเทียบลักษณะปอแก้วคิวบากับปอแก้วไทย

ลักษณะ	ปอแก้วคิวบา	ปอแก้วไทย
	อับเกสรตัวผู้มีสีเหลืองติดอยู่บนก้านสั้น ๆ ที่ยื่นออกมาจาก Staminal column มีจำนวนประมาณ 30 กระเปาะ ตอนปลายของก้านชูเกสรตัวเมียแบ่งออกเป็น 5 กลีบ สีน้ำตาลปนแดง รังไข่แบ่งออกเป็น 5 ช่อง	
7. การบานของดอก	- ดอกบาน 4.30-5.30 น. ดอกหุบ 12.00-14.00 น.	- ดอกบาน 4.30-5.30 น. ดอกหุบก่อนเล็กน้อย
8. ฝัก	- ลักษณะกลมรูปไข่ ปลายแหลม มีขนมากและคัน	- ลักษณะเช่นเดียวกัน แต่มีขนน้อยกว่า
9. เมล็ด	- รูปร่างคล้ายไต มีสีเทา ขนาดเมล็ดใหญ่กว่าประมาณ 35-40 เมล็ดต่อกรัม	- รูปร่างคล้ายไต มีสีน้ำตาลเข้ม ขนาดเมล็ดเล็กกว่าประมาณ 60 เมล็ดต่อกรัม
10. การปรับตัว	- อายุสั้นกว่า - ตอบสนองต่อปุ๋ยสูง - ทนทานต่อความแห้งแล้ง และโรคแมลงศัตรูใต้น้อยกว่า	- อายุยาวกว่าประมาณ 140-160 วัน - ตอบสนองต่อปุ๋ยต่ำ - ทนทานต่อความแห้งแล้ง และโรคแมลงศัตรูใต้น้อยกว่า
11. เส้นใย	- สีขาวนวลดีมากกว่า	- สีขาวนวลน้อยกว่า
12. การผสมข้ามตามธรรมชาติ	- 8-10%	- 0.23%

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ของปอแก้ว

1. ราก (Root)

เป็นระบบรากแก้ว หยั่งลึกลงในดิน และมีรากฝอยจำนวนมากแผ่กระจายออกจากโคนต้นออกไปโดยรอบในรัศมี 60-100 ซม. จึงทำให้มองเห็นมอดูคล้ายระบบรากฝอย (fibrous-like root system)

2. ลำต้น (Stem)

ปอแก้วเป็นพืชล้มลุกอายุปีเดียว ลำต้นเป็นไม้เนื้ออ่อน ขนาดสูง 1-5 เมตร เส้นผ่าศูนย์กลางของโคนต้นประมาณ 1.25-2.00 ซม. สีของลำต้นมีสีเขียว หรือม่วงปนแดง ปอแก้วบางพันธุ์เช่น ปอแก้วไทยพันธุ์ต้นเขียว ปอแก้วคิวบาพันธุ์ 977-044 มีหนามหรือขนแข็ง (prickly หรือ trichome) อยู่รอบลำต้น และก้านใบ

3. ใบ (Leaf)

เป็นใบเดี่ยวเกิดสลับบนลำต้น รูปร่างของใบแตกต่างกันไปตามพันธุ์ ปอแก้วคิวบามีใบรูปร่างมน ปลายใบแหลม ส่วนปอแก้วไทยใบเป็นรูปหยักเว้าลึก 3-7 แฉก (palmately) ส่วนขอบใบหยักเป็นฟันเลื่อย (serate) ก้านใบ (petiole) ยาว และมีขนแข็งอยู่ประปราย

4. ดอก (Flower)

เป็นดอกสมบูรณ์เพศเกิดจากตาที่ซอกใบ ลักษณะเป็นดอกเดี่ยวมีก้านดอกสั้น (sessile flower) มีกลีบเลี้ยง (epicalyx) 7-12 กลีบ ซึ่งอาจเชื่อมติดหรือไม่เชื่อมติดกับกลีบรองดอก (calyx) ก็ได้ ชั้นของกลีบรองดอก (sepal) มี 5 กลีบ ถัดไปคือชั้นกลีบดอก (petal) มี 5 กลีบ สีขาวครีม หรือเหลืองนวล ตรงโคนกลีบดอกมีสีม่วงแดงและเชื่อมติดกันทั้ง 5 กลีบ (corolla)

ก้านเกสรตัวผู้เชื่อมติดกันเป็นท่อ (staminal column) โอบหุ้มอยู่รอบก้านเกสรตัวเมีย (style) อับละอองเกสรเป็นกระเปาะกลม ๆ สีเหลือง ติดอยู่บนก้านสั้น ๆ ยื่นออกมาจากท่อ ก้านเกสรตัวผู้มีประมาณ 30 กระเปาะ ส่วนตอนปลายของท่อเกสรตัวเมีย (stigma) มี 5 กลีบ สีแดงปนน้ำตาล

5. ฝัก หรือผล (capsule)

ลักษณะกลมรูปไข่ ปลายแหลม หลังการผสมเกสรแล้วกลีบดอกจะหลุดร่วงไป เหลือกลีบรองดอก และกลีบเลี้ยงติดอยู่ ภายในฝักแบ่งเป็น 5 ช่อง (locule) แต่ละช่องมีเมล็ด 20-30 เมล็ด

6. เมล็ด (Seed)

มีรูปร่างคล้ายไตหรือเสี้ยวของวงกลมคล้ายคลึงกันทุกเมล็ด สีเทาหรือสีน้ำตาลเข้ม

ผลิตภัณฑ์เส้นใยปอ

1. เส้นใยปอฟอก (retting fiber) คือเส้นใยที่ได้จากการนำต้นปอทั้งต้นไปแช่น้ำให้เปื่อย แล้วนำมอลอกและฟอกเอาเส้นใยไปตากให้แห้ง

2. ปอกลีสต (ribbon fiber) หมายถึงส่วนเปลือกของลำต้นปอ ซึ่งถูกลอกออกจากแกนต้นหรือไส้ปอ ปอกลีสตนำไปตากแห้ง จะได้เส้นใยปอกลีสตแห้ง (dry ribbon fiber) หรือนำไปแช่น้ำให้เปื่อยแล้วฟอกเอาเฉพาะส่วนเส้นใยตากให้แห้ง เรียกว่า เส้นใยปอกลีสตฟอกหรือเส้นใยปอแห้ง

3. เส้นใยปอกลีสตขูดผิว (decorticated fiber) หมายถึงเส้นใยปอกลีสตที่นำไปขูดผิวเปลือกด้านนอกออก แล้วจึงนำไปตากแห้ง

คุณภาพของเส้นใยปอ

ปกติการซื้อขายปอจะพิจารณาจากคุณภาพของเส้นใย จากความลื่นมัน ความละเอียด ความสะอาด ความเหนียว ความยาวของเส้นใย ตาหนีหรือความสะอาด หรือสิ่งเจือปน ประเทศไทยมีมาตรฐานสำหรับเส้นใยปอฟอก ดังนี้

ตารางที่ 10.2 คุณภาพมาตรฐานของเส้นใยปอ

ชั้น	คุณภาพมาตรฐานของเส้นใยปอฟอก						
	ลักษณะ	ความละเอียด	ความสะอาด	สี	สิ่งเจือปน	ความยาวม.	% เปื่อยขาด
Super	ดีเลิศ	ดีเลิศ	ดีเลิศ	นวล	ไม่มี	3-4	ไม่มีเลย

Super A	ดี	ดี	ดี	นวลสวย	มีบ้าง	2.5	ไม่มี
A	ดีปานกลาง	ดีปานกลาง	ดี	นวลปานกลาง	ปานกลาง	1.5	ไม่มี
B	พอใช้	พอใช้	ปานกลาง	นวลสีน้ำตาล	ปานกลาง	1.5	มีน้อย
C	เลว	น้อย	น้อย	คล้ำถึงดำ	มาก	1.5	มาก
หัวปอ	แข็งกระด้าง	แข็งมาก	สกปรก	ดำ	-	-	-
ปอยุง	-	-	สกปรก	-	-	-	-

ผลิตภัณฑ์ปอแก้วที่ขายให้แก่โรงงานทอกระสอบ และส่งออกส่วนใหญ่ มี 4 ชนิด คือ

1. เส้นใยปอแก้ว (kenaf fiber)
2. เศษปอแก้วที่ไม่ได้มาตรฐาน (kenaf tow)
3. เศษปลายตัดของปอแก้วหรือหัวปอ (kenaf cutting)
4. เศษที่ใช้ไม่ได้ของปอแก้ว หรือปอยุง (kenaf waste)

ปฏิบัติการ ปอกระเจา

การจำแนกทางอนุกรมวิธาน (Taxonomic classification)

Class : Angiospermae

Subclass : Dicotyledoneae

Order : Malvales

Family : Tiliaceae

Genus : *Corchorus*

Species : *capsularis*, *olitorius*

Scientific name : ปอกระเจาฝักกลม *Corchorus capsularis* L.

ปอกระเจาฝักยาว *Corchorus olitorius* L.

Common name : Jute, White jute, Tossa jute.

ปอกระเจาจัดเป็นพืชเส้นใยจากส่วนเปลือกลำต้น (bast fiber) ที่มีความสำคัญและมีคุณภาพของเส้นใยดีกว่าเส้นใยชนิดเดียวกันจากพืชชนิดอื่น แต่มีความทนทานต่อสภาพแห้งแล้ง และดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ได้น้อยกว่าปอแก้ว จึงทำให้พื้นที่ปลูกปอกระเจาของประเทศไทยมีจำกัดอยู่บริเวณลุ่มน้ำริมฝั่งแม่น้ำโขง และที่ราบภาคกลางบางจังหวัด ซึ่งปริมาณการผลิตปอกระเจาก็ยังไม่เพียงพอต่อความต้องการของอุตสาหกรรมทำกระสอบและผลิตภัณฑ์ปออื่น ๆ

ปอกระเจาที่ใช้ปลูกกันมี 2 ชนิดคือ ปอกระเจาฝักกลม (*Corchorus capsularis* L.) และ ปอกระเจาฝักยาว (*C. olitorius* L.) ซึ่งมีข้อเปรียบเทียบลักษณะความแตกต่างระหว่างปอกระเจาทั้งสองชนิดดังนี้

ตารางที่ 10.3 เปรียบเทียบลักษณะความแตกต่างระหว่างปอกระเจาฝักกลมกับฝักยาว

ลักษณะ	ปอกระเจาฝักกลม	ปอกระเจาฝักยาว
1. จำนวนโครโมโซม	- 14	- 14
2. ราก	- รากแก้วหยั่งลึกลงในดิน 30-60 ซม.	- รากแก้วหยั่งลึกลงในดิน มากกว่าประมาณ 50-80 ซม.
3. ลำต้น	- สูง 2.5-3 เมตร - มีสีเขียวจนถึงแดงเข้ม	- สูงกว่า 3-3.5 เมตร - มีสีเขียวจนถึงแดงเข้ม
4. การแตกกิ่ง	- มีเฉพาะบางพันธุ์	- ส่วนมากแตกกิ่งแขนง แต่ไม่ค่อยเจริญเติบโต
5. ใบ	- เป็นใบเดี่ยว รูปร่างยาวรี ปลายแหลมทั้ง 2 ด้าน ตรงโคนมีหูใบ ขอบใบ หยักเป็นฟันเลื่อย มีรสมขม ในบางพันธุ์ - ขนาดเล็กกว่า ประมาณ 5-13 x 2.6-8.2 ซม.	- เป็นใบเดี่ยวมีรูปร่างเช่น เดียวกัน หูใบสั้นกว่าเล็กน้อย ผิวด้านบนของใบเป็นมันแต่ ด้านล่างหยาบ ไม่มีรสมขม - ขนาดใหญ่กว่า ประมาณ 7-18x4-8 ซม.
6. ดอก	- เกิดเป็นกลุ่ม 2-5 ดอก เกิดตรงข้ามใบ มีกลีบ รองดอก 5 กลีบสีเขียว และกลีบดอก สีเหลือง 5 กลีบ มีอับเกสร ตัวผู้ 20- 30 อัน รังไข่รูปกลม แบ่งเป็น 5 ช่อง แต่ละช่อง มี ไข่เรียงเป็นแถวคู่ 7-10 ใบ - ขนาดเล็กกว่า ประมาณ 0.3-0.5 x 0.5-0.6 ซม.	- เกิดเป็นกลุ่มและมีลักษณะเช่น เดียวกัน มีอับเกสรตัวผู้ 30-60 อัน รังไข่รูปยาวรี แบ่งเป็น 5-6 ช่อง แต่ละช่อง มีไข่เรียงเป็นแถวเดี่ยว 25-40 ใบ - ขนาดใหญ่กว่า 2-2 1/2 เท่า
7. การบานของดอก	- ดอกบาน 5.00-8.00 น. - ดอกหุบ หลัง 13.30 น.	- ดอกบาน 9.00-10.30 น. - ดอกหุบ หลัง 13.30 น.

8. ผล, ฝัก	- รูปร่างกลม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 0.8-1 ซม. ยาว 1.3-2.0 ซม.เปลือกฝักย่นเป็นร่องมี 5 ช่อง (locule)และไม่มีผนังกันระหว่างช่อง	- รูปร่างยาวเรียว ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 0.3-0.8 ซม. ยาว 6-10 ซม. เปลือกมีสันนูนไปตามความยาวของฝักมี 5-6 ช่อง และมีผนังกันระหว่างช่อง
9. เมล็ด	- รูปร่างเป็นเหลี่ยม 4-5 เหลี่ยม มีด้านหนึ่งค่อนข้างเว้าสีน้ำตาลดำ ขนาดเล็กประมาณ 300 เมล็ดต่อกรัม	- รูปร่างคล้ายปิรามิด สีน้ำเงินเขียว หรือเทาน้ำเงิน ดำ ขนาดเล็กกว่าประมาณ 500 เมล็ดต่อกรัม
10. การปรับตัว	- เติบโตได้ดีทั้งในสภาพที่ลุ่มและที่ดอน ระยะแรกทนแล้งได้ดี และเมื่อสูงเกิน 30 ซม.แล้วสามารถทนต่อสภาพน้ำท่วมขังได้นาน	- เติบโตได้ดีในเฉพาะสภาพที่ดอน และไม่สามารถทนต่อสภาพน้ำท่วมขังได้
11. เส้นใย	- สีขาว ละเอียด นุ่ม และเหนียวดี	- สีขาวเหลือง ละเอียด นุ่ม และเหนียวกว่า
12. การผสมข้ามตามธรรมชาติ	- 1-2%	- 10-13%

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ของต้นปอกระเจา

1. ราก (Root)

เป็นระบบรากแก้ว (tap root system) โดยมีรากประธาน (main root) เจริญมาจากส่วนของรากอ่อน (radicle) ทางห้อยลึกลงไปดิน และแตกแขนงออกเป็นรากแขนง (secondary root) และรากฝอย (tertiary root)

2. ลำต้น (Stem)

ปอกระเจาเป็นพืชล้มลุกอายุปีเดียว ลำต้นเป็นไม้เนื้ออ่อน (herbaceous) สูง 1.5-3.5 เมตร ลำต้นลักษณะทรงกระบอก ในสภาพการปลูกเพื่อเอาเส้นใยมักจะไม้แตกแขนง หรือจะแตกเฉพาะส่วนยอด สีของลำต้นมีตั้งแต่ สีเขียวอ่อน สีเขียว จนถึงสีแดง

3. ใบ (Leaf)

เป็นใบเดี่ยวเกิดสลับบนลำต้น มีก้านใบ (petiole) สั้น ตรงโคนก้านใบที่ติดกับลำต้น มีหูใบ (stipule) 2 อัน ลักษณะเรียวยาว ตัวใบเรียวยาวรีทั้งสองปลาย ส่วนกว้างที่สุดอยู่กลาง ใบค่อนข้างมาทางด้านฐานใบ ขนาดกว้าง 2.6-8 ซม. ยาว 5-18 ซม. ขอบใบเป็นหยัก (serrate) ฐานของตัวใบมีเขี้ยวใบ (auricle) ยาวยื่นออกมา

4. ดอก (Flower)

เกิดตรงกันข้ามกับใบ โดยอาจเกิดเดี่ยว ๆ หรือเป็นกลุ่ม ๆ ละ 2-5 ดอก ก้านดอก สั้น ดอกแต่ละดอกมีกลีบรองดอก (sepal) 5 กลีบ แต่ละกลีบแยกเป็นอิสระต่อกัน กลีบดอก (petal) มีจำนวน 5 กลีบ สีเหลือง ขนาดประมาณ 0.3-1.5 ซม. เกสรตัวผู้ (stamen) แต่ละอัน แยกกันเป็นอิสระ (free filament) มีจำนวน 20-60 อัน ปลายของก้านชูเกสรตัวผู้มีกระเปาะ เกสรตัวผู้ลักษณะกลม ๆ 2 อันติดกัน (bilobed anther) เกสรตัวเมีย (pistil) มีก้าน (style) สั้น ตอนบนของปลายก้านเกสรตัวเมียแบนราบ (flattened style) ตอนล่างของเกสรตัวเมียมีรังไข่ (ovary) ซึ่งมี 5-6 carpels

5. ฝักหรือผล (Fruit or capsule) และเมล็ด (Seed)

ปอกระเจาฝักกลมมีผลรูปทรงกลม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 0.8-1 ซม. ยาว 1.3-2.0 ซม. เปลือกของฝักย่นเป็นร่องขรุขระ ด้านบนแบนหรือเว้าลึกลงเล็กน้อย มี 5 ช่อง แต่ไม่มีผนังกั้นระหว่างช่อง เมื่อแก่จะแตกตามรอยของช่อง locule ภายในมีเมล็ดขนาดเล็ก 70-100 เมล็ด มีสีน้ำตาลดำ

ส่วนปอกระเจาฝักยาว มีฝักรูปทรงยาวเรียวยาว ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 0.3-0.8 ซม. ยาว 6-10 ซม. เปลือกเป็นสันนูนไปตามความยาวของฝัก มี 5-6 ช่อง และมีผนังกั้นระหว่างช่อง

ภาคปฏิบัติการ

1. ศึกษาส่วนต่าง ๆ ของปอแก้วและปอกระเจาจากตัวอย่างของจริง นำตัวอย่างพืชติดลงบนกระดาษแล้ว label ให้ถูกต้อง แล้วส่งเป็นรายงาน
2. ศึกษาและเขียนรายงานเกี่ยวกับลักษณะทางการเกษตร และลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ของปอแก้ว และปอกระเจา มาชนิดละ 2 พันธุ์

ให้นักศึกษา เรียนรู้ส่วนต่าง ๆ ของพืช แล้วลงรายการในตารางข้างล่าง

ราก (root)	ลำต้น (stem)	ใบ (leaf)	ดอก (flower)	ผล (fruit)

ภาพที่ 10.1 ลักษณะของปอกระเจาฝักกลม A. กิ่งที่มีดอกและติดฝัก
B. ดอกผ่าตามยาว C. ฝักหรือผลผ่าตามยาว

ภาพที่ 10.2 ลักษณะของปอกระเจาฝักยาว A. กิ่งที่มีดอกและติดฝัก
B. ดอกผ่าตามยาว C. ฝักหรือผลผ่าตามยาว